

УДК 811.811

ВИЯВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДЕТЕКТИВА

Стрижак В. Г., Радецька С. В.

У статті представлені основні визначення поняття "мовна особистість". Було враховано різні підходи у дослідженні зв'язку мови та людини, у трактуванні поняття "мовна особистість" та суміжних понять "мовленнєва особистість" та "комунікативна особистість". Проаналізовано семиотичні і вербальні засоби мовної особистості детективу на когнітивному та мотиваційному рівнях.

Ключові слова: особистість, мовна особистість, мовленнєва особистість, комунікативна особистість, особистість детектива.

В статье представлены основные определения понятия "языковая личность". При этом были учтены различные подходы в исследованиях связи языка и человека, в трактовке понятия "языковая личность" а также смежных понятий "речевая личность" и "коммуникативная личность". Проанализировано семиотические и вербальные средства языковой личности детектива на когнитивном и мотивационном уровнях.

Ключевые слова: языковая личность, речевая личность, коммуникативная личность, личность детектива.

This paper delves into the main definitions of the concept of "language personality". The notions of "language personality" and associated with it "speech personality" and "communicative personality" have been defined. Semiotic and verbal means of language personality of a detective on the cognitive and motivational levels have been analyzed.

Key words: language personality, speech personality, communicative personality, personality of detective.

Використовуючи мову, людина проявляє себе одночасно як особистість, що увібрала загальнонаціональні та загальнолюдські якості. Досліджуючи мову окремих індивідів, ми маємо змогу з'ясувати специфіку національної картини світу народу, мову якого вивчаємо.

Поняття "особистість" характеризує суспільну сутність людини, пов'язану з засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Виявляється вона і формується в процесі свідомої діяльності й спілкування. Поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуального, неповторного [6]. Метою даної статі є розгляд поняття "мовна особистість", історію його виникнення, дослідження вияву мовної особистості під час відтворення літературних портретів детективів.

Поняття "мовна особистість" було введено такими дослідниками: Г. Штейнталь, В. Вундт, О. Потєбня, О. Шахматов [10, с. 597], К. Ажеж, С. Петров, М. Бірвіш, Е. Косеріу, В. Виноградов, Ф. Буслаєв, Р. Будагов [3, с. 3–30]. Серед розробників проблеми мовної особистості називають Л. Вайсгербера, О. М. Леонтєєва, Ю. Караулова, Г. Богина, Д. Леонтєєва, А. Пузирьову, К. Красних та ін. До цієї проблеми звертаються Ф. Бацевич, І. Сусов, В. Гак, Т. Дрідзе, Я. Луп'ян, С. Сухих, Р. Нортон [1, с. 186–191].

Мовна особистість у лінгвістиці – це людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення і сприйняття нею текстів (висловлювань), що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності [9, с. 76].

Подальші дослідження мовної особистості спричинили появу ряду суміжних понять. Особистість постає в різних іпостасях: "людина, яка говорить" (homo loquens), "комунікативна особистість", "мовна особистість", "мовленнєва особистість". Згідно В. Красних, homo loquens – родове поняття до інших трьох понять, тобто людина в кожен момент своєї комунікативної діяльності є одночасно комунікативною особистістю, мовною особистістю та мовленнєвою особистістю [11,

с. 55]. Комунікативна особистість визначається так: "комунікант, наділений сукупністю індивідуальних якостей і характеристик, які визначаються його комунікативними потребами, когнітивним діапазоном і комунікативною компетенцією та виявляються в процесі комунікації" [1, с. 86–103].

Таким чином, розглянувши дані тлумачення, розуміємо, що при дослідженні мовної особистості в тексті, доцільно аналізувати різні аспекти суб'єкта як цілісної системи: мовний, комунікативний, семіотичний тощо.

У розробці теорії мовної особистості пріоритет належить Ю. М. Караулову, в праці якого "Русский язык и языковая личность" мовна особистість трактується як "особистість, виражена в мові (текстах) і через мову, особистість, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів" [3, с. 38]. Дослідник запропонував структуру мовної особистості, в якій виділив три рівні: вербально-семантичний, лінгвокогнітивний та мотиваційний. **Вербально-семантичний рівень** передбачає наявність у мовця усталеного фонду лексико-граматичних знань, які забезпечують йому нормальне володіння природною мовою. **Лінгвокогнітивний рівень** пов'язаний з системою знань про навколишній світ; його одиницями є поняття, ідеї, концепти, які складаються в кожній мовній індивідуальності в більш-менш упорядковану й систематизовану "картину світу", яка віддзеркалює певну ієрархію цінностей. **Мотиваційний рівень** відображає діяльнісно-комунікативні потреби людини й включає її цілі, оцінки, мотиви, установки й інтенції. Виділені у структурі мовної особистості рівні дослідник співвідносить із лексиконом, тезаурусом і прагматиконом особистості [3, с. 238].

Теорія мовної особистості поєднує у собі обидві галузі наукового знання, відкриваючи додаткові можливості для глибинного й багатомірного підходу до проблеми співвідношення мови і мислення.

У науці розробляються різні підходи до вивчення мовної особистості – психологічний, соціальний, філософський, культурологічний. Мовлення – найважливіша характеристика соціального статусу людини. Він у тій чи тій формі закріплений у семантиці багатьох мовних одиниць. Соціальна індикація мовлення прослідковується у фонетиці, лексиці та граматиці [2, с. 58]. В. Карасик наголошує, що мова соціального статусу являє собою складну систему значень співвідносною нерівності між учасниками спілкування. Такі значення виражаються в стилі життя, культурних цінностях, нормах поведінки і тому широко репрезентовані в мові [2, с. 322]. В свою чергу прояви мовної особистості найбільш яскраво представлені в художній літературі, так як вона має значно більше семантичне навантаження.

В деяких випадках, мовна особистість є аспектом формування ідіостилію автора. Наприклад, для створення яскравого персонажа детективу, необхідно продумати всі три його грані: фізіологічну, соціологічну та психологічну, що саме формують мовну особистість. Всі ці грані яскраво представлені в образі Еркола Пуаро письменниці Агати Крісті. Саме цей образ детектива слугує основою для обіграння у наступних творах автора.

Таким чином, найбільш яскраво обмеженість поняття мовної особистості виявляється під час відтворення літературних портретів детективів, сформованих унаслідок взаємодії мови з іншими типами знаків. Якщо для норми характерні знакисимволи (червона троянда – кохання), то для детективу значущими є знаки-індекси (напіввідчинені двері, забруднений одяг), за якими простежується і відновлюється картина злочину [8, с. 259]. Саме тому серед вияву мовної особистості у детективі провідне місце займає зовнішність.

У художньому творі портрет суб'єкта комунікації передусім означає змалювання його зовнішності: виразу обличчя, постаті, ходи, одягу, манери триматися, характерних жестів. Основне його призначення - дати читачеві зорове уявлення про дійових осіб [5, с. 838].

Так, наприклад, у детективному романі Агати Крісті "Загадкова подія в Стайлзі" вияви мовної особистості Еркола Пуаро передусім представлені зовнішністю, описаною Гастингсом. **Невербальні** риси особистості даного персонажу передаються контрастом між дивакуватим виглядом детектива та його глибоким розумом: "*He was a funny little man, a great dandy but wonderfully clever*" [12, с.9].

Важливість зовнішності відображена у **мовленні детектива**, коли він звертає увагу на вбрання свого партнера, який одягався поспіхом (*dressed in haste*),

внаслідок чого краватка збилася на бік (*tie on one side*): "Excuse me, mon ami, you dressed in haste, and you tie is on one side. Permit me. With a deft gesture, he rearranged it" [12, с. 36].

Дивакувата зовнішність героя Агати Крісті, відображена на **семіотичному рівні**, слугує основою для розкриття його могутнього інтелекту, співвідносного з **когнітивним рівнем** особистості і відображеного в описаній автором поведінці та власному мовленні героя.

Головними **мовними засобами** відтворення вражаючого інтелекту героя Агати Крісті є вибудовування послідовностей логічних ланцюгів і вербалізація причиново-наслідкових зв'язків між подіями. Наприклад: "Therefore she drank it between then and half-past eight-certainly not much later. Well, strychnine is a fairly rapid poison. Its effects would be felt very soon, probably in about an hour. Yet, in Mrs. Inglethorp's case, the symptoms do not manifest themselves until five o'clock the next morning: nine hours! But a heavy meal, taken at about the same time as the poison, might retard its effects, though hardly to that extent. Still, it is a possibility to be taken into account. But, according to you, she ate very little for supper, and yet the symptoms do not develop until early the next morning! Now that is a curious circumstance, my friend. Something may arise at the autopsy to explain it" [12, с. 36].

У наведеному уривку логіка мислення детектива відображена послідовністю обставин *half-past eight "пів на дев'яту", in about an hour "через годину", until early the next morning "до наступного ранку"*.

Мотиваційний рівень детектива – бельгійця за походженням – відображений у його знанні культури англійців, вмінні декодувати соціально-культурну інформацію етносу, об'єднаного завдяки потребі в належності [7, с. 183], у виборі стратегій, оцінках та емоціях, які супроводжують діяльність [4, с. 57].

Емотивний компонент мотиваційного рівня героя Агати Крісті відображений через опис різних емоційних станів детектива. Вже на початку роману "Загадкова подія в Стайлзі" Агата Крісті показує "сталі нерви" детектива групою підмета *Poirot's self-control* та присудком *was astonishing*: "I hardly controlled my excitement. Annie had provided us with an important piece of evidence. Her "coarse kitchen salt" was strychnine, one of the most deadly poisons known to man-kind. Poirot's self-control was astonishing" [12, с. 44]. Наведений приклад свідчить, що самоконтроль Пуаро був вражаючим.

Емоції Пуаро відображені також у його зовнішності: якщо його щось захоплює, очі стають зеленими, як у кішки, на що вказується кілька разів упродовж одного роману: "I had often before noticed that, if anything excited him, his eyes turned green like a cat's. They were shining like emeralds now" [12, с. 60]. Для підсилення впливу на читача у наведеному прикладі очі порівнюються зі смарагдами "They were shining like emeralds now".

Отже, розглянувши поняття мовної особистості, можемо дійти до висновку, що дослідження різних видів поведінки, діяльності, комунікації, інтелекту, зовнішності, емоцій є суттю самого поняття людини. Доступ до тих чи інших характеристик особистості надає її мова. На прикладі персонажу детективного роману Агати Крісті "Загадкова подія в Стайлзі" нами було зроблено аналіз мовної особистості відповідно до вербально-семантичного, лінгвокогнітивного та мотиваційного рівнів. Таким чином, дійшли висновку, що елементи створення мовної особистості, а також напруги, як головної особливості детективу, відіграють важливе значення. Відтворення їх при перекладі слугує подальшим нашим дослідженням.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. Центр "Академія", 2004. – 344 с.
2. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Институт языкознания АН СССР, Волгоградский педагогический институт, 1991. – 495 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – 6-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 264 с.
4. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев // Психология мотивации и эмоций / [ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаикман]. – М.: Астрель, 2009. – С. 47-65.

5. Новий довідник: Українська мова та література. – К.: Казка, 2007. – 864 с.
6. Особистість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/>
7. Потапенко С. І. Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти / С. І. Потапенко. – Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
8. Приймак О. І. Комунікативні характеристики детективу / О. І. Приймак // Актуальні проблеми металінгвістики : зб. наук. ст. за матеріалами VI міжнародної конференції. – Черкаси: Ант, 2009. – С. 258 – 260.
9. Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. О. Калмикова, Г. В. Калмиков, І. М. Лапишина, Н. В. Марченко ; за заг. ред. Л. О. Калмикової. – К. : Переяслав-Хмельницький пед. ін-т. ; "Фенікс", 2008. – 235 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К.: ВЦ "Академія", 2010. – 240 с.
12. Christie A. The Mysterious Affair at Styles / A. Christie. – М.: АСТ, 2004. – 190 р.